[In D. Theofanopoulou-Kondou, X. Laskaratou, M. Sifianou, M. Georgiafendis, & V. Spyropoulos, eds. *Sinxrones tasis stin eliniki glosologia. Meletes afieromenes stin Eirene Philippaki-Warburton* [Synchronic Tendencies in Greek Linguistics. Studies Dedicated to Eirene Philippaki-Warburton]. Athens: Pataki (2003), pp. 256-261.]

==========

[+εαυτό / +Α] Αναφορικές εκφράσεις: δεδομένα από τα Νέα Ελληνικά

Brian D. Joseph

Πανεπιστήμιο της Πολιτείας του Οχάιο

Για την Ειρήνη, καλή φίλη και συνεργάτη μου, που πάντα μας εμπνέει με την ενέργεια, τις ιδέες και τη ζεστασιά της

1. Η ανάλυση των Anagnostopoulou & Everaert (1999)

Στο άρθρο τους του 1999, οι Αναγνωστοπούλου και Everaert (εφεξής ΑΕ) διατυπώνουν την άποψη ότι, με βάση τα δεδομένα της νέας ελληνικής, η τυπολογία των τριών αναφορικών εκφράσεων που προτείνεται από τους Reinhart και Reuland (1993) (εφεξής RR) πρέπει να εμπλουτισθεί με άλλη μια αναφορική έκφραση. Πιο συγκεκριμένα, οι RR προτείνουν μια ταξινόμηση σύμφωνα με τις σημασιολογικές[1] ιδιότητες [±ΕΑΥΤΟ] (±SELF) και [±Α] ('ανεξάρτητη αναφορικά' - ±[R]eferentially independent) ως εξής: [+ΕΑΥΤΟ/-Α] (όπως το *self* στα αγγλικά), [-ΕΑΥΤΟ/+Α] (όπως το *he* στα αγγλικά), και [-ΕΑΥΤΟ/-Α] (όπως το *zich* στα ολλανδικά), και υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει ο τέταρτος τύπος με τις ιδιότητες [+ΕΑΥΤΟ/+Α]. Οι ΑΕ, όμως, αποδεικνύουν ότι ο τύπος αυτός με τις ιδιότητες [+ΕΑΥΤΟ/+Α] απαντάται στα νέα Ελληνικά και πραγματώνεται με τον αυτοπαθή τύπο *ο εαυτό-*, σαν ΟΦ[2] με το

[1] Για τους RR, το [±ΕΑΥΤΟ] είναι σημασιολογικό χαρακτηριστικό επειδή μπορεί να καταστήσει ένα κατηγόρημα αυτοπαθές. Το [±Α] επίσης είναι σημασιολογικό αλλά πραγματώνεται από τη μορφολογική ιδιότητα του πλήρους προσδιορισμού για τα «φ»-χαρακτηριστικά του αριθμού, του γένους, και του προσώπου.

[2] Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι αυτός ο τύπος έχει την ίδια δομή που έχει μια ΟΦ με κτητική αντωνυμία (π.χ. *τον αδελφό του*), αν και μερικοί γλωσσολόγοι τον ονομάζουν «αυτοπαθή αντωνυμία» (π.χ. Τζάρτζανος 1946, Θεοφανοπούλου-Κοντού 1980: 1). Βλ. Joseph (1978/1990: Κεφ. 11), Joseph και Philippaki-Warburton (1987: 78), και Iatridou (1988) για σχετικά επιχειρήματα.

όνομα *εαυτό-* και με κτητική αντωνυμία που φέρει την ίδια ένδειξη με το στοιχείο αναφοράς – π.χ., στο (1), το *του* αναφέρεται στην ΟΦ *Γιάννης*:

(1) Ο Γιάννης$_i$ πάντα φροντίζει τον εαυτό του$_i$

Οι ΑΕ υποστηρίζουν επίσης, ότι, σύμφωνα με τους Reinhart και Reuland (1991), υπάρχει *ενσωμάτωση* στο επίπεδο της Λογικής Δομής (LF), κατά την οποίαν οι ΕΑΥΤΟ-αναφορικές εκφράσεις υπόκεινται σε μια διαδικασία δημιουργίας σύνθετου κατηγορήματος. Ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, η κτητική αντωνυμία με *εαυτο-* «προβιβάζεται», και ολόκληρη η αυτοπαθής ΟΦ κληρονομεί την ένδειξη της κτητικής.

Κρίσιμο μέρος του επιχειρήματος των ΑΕ για τα χαρακτηριστικά των αυτοπαθών με *ο εαυτό-* προέρχεται από το είδος της αναφορικής δέσμευσης που απαντάται στις εξαρτημένες προτάσεις με πολλαπλά αυτοπαθή στοιχεία, όπως π.χ. στο παράδειγμα (2):

(2) Ο Γιάννης άκουσε τον εαυτό του να κριτικάρει τον εαυτό του

του οποίου οι αναφορικές σχέσεις αποδίδονται στο (3): και οι δυο αυτοπαθείς ΟΦ αναφέρονται στην ΟΦ *Γιάννης* ως στοιχείο αναφοράς, όπως και η κτητική αντωνυμία *του*, αλλά διαθέτουν διαφορετικές ενδείξεις για κάθε εμφάνιση του ανεξάρτητου ονόματος *εαυτο-*:

(3) Ο Γιάννης$_i$ δεν άκουσε [τον εαυτό$_k$ του$_i$]$_i$ να κριτικάρει [τον εαυτό$_q$ του$_i$]$_i$

Οι ΑΕ υποστηρίζουν ότι ο μόνος τρόπος για να εμφανιστούν αυτές οι αναφορικές σχέσεις είναι μέσω της ενσωμάτωσης, γιατί μόνο μ' αυτή τη διαδικασία μπορούμε να εγγυηθούμε ότι η ένδειξη της κτητικής αντωνυμίας κληρονομείται από ολόκληρη την αυτοπαθή ΟΦ μέσα στην οποία βρίσκεται. Χωρίς ενσωμάτωση, και σύμφωνα με την ανάλυση της Iatridou (1988) σχετικά με τη διαδικασία της δημιουργίας ενδείξεων

στις ΟΦ με *εαυτο-*, το αποτέλεσμα είναι οι σχέσεις στο (4), οι οποίες διαφέρουν από αυτές στο (3):[3]

(4) Ο Γιάννης$_i$ δεν άκουσε [τον εαυτό$_k$ του$_i$]$_k$ να κριτικάρει [τον εαυτό$_q$ του$_k$]$_q$

2. Προβλήματα με την ανάλυση των ΑΕ

Η ανάλυση των ΑΕ είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, αντιμετωπίζει ωστόσο ένα πρόβλημα που προέρχεται από τα δεδομένα που, κατά την άποψή τους, την υποστηρίζουν. Πιο συγκεκριμένα, όλες οι προτάσεις του τύπου του (3) στις οποίες αναφέρονται οι ΑΕ έχουν αυτοπαθείς εκφράσεις των οποίων τα στοιχεία αναφοράς έχουν χαρακτηριστικά τρίτου προσώπου (*ο Γιάννης* και *τον εαυτό*). Η εξέταση παρόμοιων προτάσεων, όμως, με στοιχείο αναφοράς σε μη-τρίτο πρόσωπο φανερώνει μια πολύ διαφορετική περίπτωση αναφορικής δέσμευσης από αυτή στο (3).

Ένα παράδειγμα τέτοιας πρότασης με στοιχείο αναφοράς σε μη-τρίτο πρόσωπο, και έπειτα με κτητική αντωνυμία του μη-τρίτου προσώπου μαζί με *εαυτό-*, δίνεται στο (5), με κτητικές αντωνυμίες – και έπειτα αυτοπαθείς εκφράσεις – που αναφέρονται άμεσα στο *εγώ* σαν υποκείμενο της κύριας πρότασης:

(5) *Εγώ δεν άφησα τον εαυτό μου να καταστρέψει τον εαυτό μου

Βεβαίως, όπως φαίνεται στο (5), τέτοιες προτάσεις είναι μη-γραμματικές και επομένως δείχνουν ότι αποκλείονται τέτοιες αλυσίδες αυτοπαθών τύπων στα ελληνικά.[4] Το πιο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η μη-γραμματικότητα του (5) δείχνει πως εάν μια πρόταση σαν το (3) είναι δυνατή, τότε οι αναφορικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στις πολλαπλά αυτοπαθή στοιχεία δεν μπορεί να είναι αυτές που εμφανίζονται στο (3), δηλ. με το τελευταίο *του* και η τελευταία αυτοπαθή ΟΦ να

[3] Ως προς τις αναφορικές σχέσεις, το (4) ταιριάζει με το (20e) των ΑΕ. Τέτοιες αναφορικές σχέσεις δεν αποκλείονται, αλλά δεν αναπαριστάνουν την επιδιωκόμενη σημασία. Μια άλλη δυνατότητα, δηλ. ο Γιάννης$_i$ … [τον εαυτόi τουi]i … (το (20b) των ΑΕ), παραβαίνει τον Περιορισμό της ένδειξης εντός ενδείξεως (i-within-i Condition) του Chomsky (1981).

[4] Εδώ και πολλά χρόνια ρωτώ πολλούς Έλληνες φυσικούς ομιλητές για τέτοιες προτάσεις και πάντα τα αποτελέσματα είναι ίδια, δηλ. η μη γραμματικότητα όπως αυτή εμφανίζεται στο (5). Ας σημειωθεί ότι το ίδιο αποτέλεσμα προκύπτει και για τις προτάσεις με το τρίτο πρόσωπο, όπως στο (3), έστω κι αν, κατά τη γνώμη των ΑΕ, το (3) είναι εντάξει.

αναφέρονται άμεσα στο υποκείμενο της ανώτερης πρότασης *ο Γιάννης*. Αντίθετα, οι αναφορικές σχέσεις θα πρέπει να είναι μάλλον όπως στο (6):

(6) Ο Γιάννης$_i$ δεν άφησε [τον εαυτό$_k$ του$_i$]$_i$ να καταστρέψει [τον εαυτό$_q$ του$_k$]$_k$

όπου η τελευταία αυτοπαθής φράση και η τελευταία κτητική αντωνυμία αναφέρονται και οι δυο στον προηγούμενο αυτοπαθή τύπο (*εαυτό$_k$*) και όχι άμεσα στο υποκείμενο *ο Γιάννης$_i$*. Έτσι, η βάση του επιχειρήματος των ΑΕ αποδυναμώνεται, τόσο από το (6) αλλά πολύ περισσότερο από την ύπαρξη μιας σειράς άλλων δεδομένων που δηλώνουν ότι δεν υπάρχει άμεση σύνδεση ανάμεσα στο υποκείμενο της κύριας πρότασης και στο αντικείμενο της εξαρτημένης.

Αυτά τα δεδομένα δίνονται στη συνέχεια. Στο τέλος, φαίνεται ότι υποστηρίζουν τις υποθέσεις των ΑΕ σχετικά με την αναφορά των χαρακτηριστικών [±ΕΑΥΤΟ/±Α]. Αλλά, επίσης, αποκαλύπτουν μια πολύ ενδιαφέρουσα συντακτική πλευρά του χαρακτηριστικού [±ΕΑΥΤΟ] που δεν ταιριάζει με το εντελώς σημασιολογικό του χαρακτήρα στο σύστημα των RR.

3. Η αλήθεια για τις πολλαπλές αλυσίδες αυτοπαθών τύπων στα Ελληνικά

Τα δεδομένα αυτά συζητήθηκαν για πρώτη φορά στο Joseph (1978/1990) αλλά αξίζει να αναφερθούν και εδώ επειδή έχουν σχέση με το παρόν ζήτημα των προτάσεων με πολλαπλούς αυτοπαθείς τύπους. Ο καλύτερος τρόπος να εκφραστεί το νόημα της πρότασης στο (5) με τον αυτοπαθή τύπο *εαυτό*- είναι αυτός στο (7):

(7) Εγώ δεν άφησα τον εαυτό μου να με καταστρέψει

ο οποίος μπορεί να περιγραφεί και να εξηγηθεί ως εξής. Από σημασιολογική άποψη, το (7) έχει αυτοπαθή αναφορά ως προς το ότι τα *εγώ*, *με*, και *τον εαυτό μου* αναφέρονται όλα στο ίδιο άτομο, δηλ. τον ομιλητή (δηλ. πρώτο πρόσωπο του ενικού), αλλά η σημασία του *εαυτο*- εδώ είναι σαν να υπάρχει το «εαυτό» ξεχωριστά από το «εγώ», αν και συνδέονται μεταξύ τους.[5] Από συντακτική άποψη, όμως, αυτή η

[5] Ο Cho (2000) περιγράφει παρόμοια τη σημασία των αυτοπαθών τύπων στα Κορεάτικα.

αναφορά στο ίδιο άτομο δεν πραγματώνεται μέσω του αυτοπαθή τύπου, όπως αυτό είναι εμφανές από τα λοιπά χαρακτηριστικά της πρότασης. Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν να κάνουν με το ότι μια μη-αυτοπαθής αντωνυμία (*με*) αναφέρεται υποχρεωτικά στο υποκείμενο *εγώ* της κύριας πρότασης (αν και στο (6) χρησιμοποιείται στην ίδια θέση της πρότασης, δηλ. ως αντικείμενο, ένας αυτοπαθής τύπος) και με το ότι το ρήμα *καταστρέψει* στην εξαρτημένη πρόταση, είναι στο τρίτο πρόσωπο (και δεν μπορεί να είναι αλλιώς, π.χ. **καταστρέψω*) επειδή το κενό υποκείμενό του συνδέεται (και ελέγχεται από) το *εαυτό*, που είναι, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, ένα όνομα του τρίτου προσώπου.

Επιπλέον, υπάρχουν και άλλα δεδομένα που, όπως και το (7), δείχνουν τις συντακτικές συνέπειες της αναφορικής ανεξαρτησίας του τύπου *εαυτο-* στις αλυσίδες πολλαπλής αυτοπαθούς αναφοράς. Συγκεκριμένα, οι εκφράσεις με κτητικούς τύπους που περιορίζονται στο να δείχνουν συμφωνία μόνο με το υποκείμενο, όπως π.χ. *βρίσκω τον μπελά μου*, δεν επιτρέπουν κτητικές αντωνυμίες του πρώτου προσώπου σε τέτοιες αλυσίδες, αν και το πρώτο πρόσωπο είναι υποχρεωτικό στην απλή πρόταση, όπως στο (8):

(8α) Βρίσκω τον μπελά μου/*σου/*του

(8β) Εγώ$_i$ δεν άφησα τον εαυτό$_j$ μου$_i$ να βρει τον μπελά του$_j$/*μου$_i$

Παρόμοιο φαινόμενο παρατηρείται και στις προτάσεις με εκφράσεις που υποχρεωτικά εμφανίζουν μη-συμφωνία μεταξύ ενός κτητικού τύπου και του υποκειμένου της πρότασης, όπως π.χ. *χρειάζομαι τη βοήθεια κάποιου*. Όπως φαίνεται στο (9), οι δυνατές αναφορικές σχέσεις των κτητικών αντωνυμιών στις προτάσεις με πολλαπλή αυτοπαθή αναφορά διαφέρουν από αυτές των απλών προτάσεων:

(9α) Χρειάζομαι τη βοήθεια σου/του/*μου

(9β) Εγώ$_i$ δεν άφησα τον εαυτό$_j$ μου$_i$ να χρειαστεί τη βοήθεια σου/του$_{*j/k}$/*μου$_i$

4. Επίλογος

Όλα αυτά τα στοιχεία δείχνουν ότι το χαρακτηριστικό [±Α] (Αναφορικά Ανεξάρτητο) του αυτοπαθούς τύπου *ο εαυτο- + κτητική αντωνυμία* στα Ελληνικά πραγματώνεται όχι μόνο σημασιολογικά (όπως υποστηρίζουν οι RR) αλλά και συντακτικά. Επομένως, ο τύπος *εαυτό-,* όπως συμπεραίνουν και άλλοι ερευνητές (π.χ. Iatridou 1988), πρέπει να θεωρηθεί ως ΟΦ στη βαθεία δομή, η οποία συσχετίζεται σημασιολογικά με μια αυτοπαθή ερμηνεία, μολονότι έχει αυτόνομα δικά της συντακτικά χαρακτηριστικά (π.χ. προκαλεί συμφωνία τρίτου προσώπου). Αυτό το συμπέρασμα είναι σύμφωνο με αυτό των ΑΕ, αλλά το ξεπερνάει. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι οι ΑΕ είχαν δίκιο όσον αφορά το *εαυτό-* αλλά για διαφορετικούς λόγους από αυτούς που υποστήριξαν. Το όλο ζήτημα είναι αρκετά πιο περίπλοκο, και ταυτόχρονα πολύ πιο ενδιαφέρον, από ό,τι εμφανίζεται στους ΑΕ και σε οποιαδήποτε άλλη εργασία μέχρι σήμερα.

Βιβλιογραφία

Anagnostopoulou, E. και Everaert, M. (1999). Toward a more complete typology of anaphoric expressions. *Linguistic Inquiry* 30: 97-119.

Cho, S. (2000). *Caki* ('self') as a Jekyl and Hyde. Στο S. Kuno & I. Lee (επιμ.), *Proceedings of Harvard-ISOKL 1999*. Seoul: Hanshin Publishing.

Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.

Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. (1980). Μέσα αυτοπαθή ρήματα της Νέας Ελληνικής. Στο *Μνήμη Γεωργίου Ι. Κουρμούλη*. Αθήνα.

Iatridou, S. (1988). Clitics, anaphors, and a problem of coindexation. *Linguistic Inquiry* 19: 698-703.

Joseph, B. (1978/1990). *Morphology and Universals in Syntactic Change: Evidence from Medieval and Modern Greek*. Διδακτορική Διατριβή, Harvard (1978). Επαυξημένη έκδοση δημοσιευμένη από στη σειρά Outstanding Dissertations in Linguistics του Garland Publishers (1990).

Joseph, B. & Philippaki-Warburton, I. (1987). *Modern Greek*. London: Croom Helm.

Reinhart, T. & Reuland, E. (1991). Anaphors and logophors: An argument structure perspective. Στο J. Koster και E. Reuland (επιμ.), *Long-distance Anaphora*. Cambridge: Cambridge University Press, 283-334.

Reinhart, T. & Reuland, E. (1993). Reflexivity. *Linguistic Inquiry* 24: 657-720.

Τζάρτζανος, Α. (1946). *Νεοελληνική Σύνταξη (της Κοινής Δημοτικής)*. Αθήνα.